

יהושע גלבוץ : בין פקין למוסקבה

הרבה סימנים מעידים כי שנות־הגבול בין המחצית הראשונה והמחצית השניה של המאה העשרים, בהן עלתה על הבימה העולמית סין החדשה, הקומוניסטית, שירטטו גם גבולות של תקופות היסטוריות בתולדות האנושות. מאז כונן המשטר הקומוניסטי בסין נעשה — לגבי חוגים רחבים, במערב כבמזרח — אתגר פוליטי ואינטלקטואלי מרכזי. עדות לכך משמשת פריחתה והצטברותה של הספרות ה„סינולוגית“, העיונית והאינפורמטיבית, המחקרית והתיאורית. סין הטילה את משקלה על מאזני־ההיסטוריה וצלה פרוש על המחשבה הפוליטית־החברתית של זמננו. כבר עתה נראה כי הנצחון הקומוניסטי בסין משנת 1949 שימש בדבריימי האדם מיפנה מכריע לא פחות ממהפכת־אוקטובר 1917; ומי יודע: בעיני ההיסטוריון־לעתיד אולי יחוויר כיבוש ארמון־החורף בפטרוגראד (ע״י כוחות־המהפכה הרוסיים) לעומת צליחת הנהר יאנגטסה ע״י חילותיו של מא־צה־דון.

אולם בינתיים מרבה פקין סימני־שאלה בפני העולם. דומה כי הכל מאוחדים בדעה שהניסוי הענקי הנערך שם, אותה טראנספורמציה חברתית חסרת־תקדים בהעזתה ובממדיה, עשויים לחתוך את גורל האנושות. לא ייפלא כי מכל קצות תבל נשואות עיניים אל הענק הזה — בחרדה או בתקווה, ויותר מכל במבוכה.

לא נגזים אם נאמר כי המבוכה ביחס לסין וקוצר־המנוחה שהיא גורמת הם נחלת העולם הקומוניסטי לא פחות מאשר נחלתו של העולם המערבי. מוסקבה ודאי שאינה שוות־נפש להפתעות־בכוח הצפונות בחיק עתידה של פקין. ובעצם, על־פי המתיחות מסביב לסין במחנה הקומוניסטי פנימה, אפשר ללמוד הרבה על הגורם הסיני ותעלומתו במחשבת האנושות בכללותה. הפרקים הבאים יוקדשו אפוא לבחינת ייחודה של סין בעולם הקומוניסטי, ובעיקר לנסיון של הקבלה בין מוסקבה לבין פקין.

דרכים שונות לסוציאליזם — ושתי דרכים
בשנים שלאחר מות סטאלין איבד המחנה הקומוניסטי הרבה מאפיו המוביליטי. כיום הזה, על־אף שהפרסטיז'ה של ברית־המועצות עלתה לדרגות גבוהות יותר מאשר בימיו של סטאלין, אין מוסקבה מהווה — לגבי המדינות והמפלגות הקומוניסטיות בעולם — סמכות כליכולה ובלתי־עורערת.

האוטוריטה הסובייטית אמנם לא נתמעטה. היא נשענת על זכות־ראשונים בביצוע ההפיכה (המדינה הסוציאליסטית הראשונה), על השגים מרובים, על נסיון עשיר,

על עצמה פוליטית וצבאית, משקית ומדעית. אולם הגושפנקה ההלכית, שניתנה ל„דרכים השונות לסוציאליזם“, חרף מגבלותיה למעשה, היא נכס יקר בידי המפלגות הקומוניסטיות השונות. נכס זה נפל לידיהן תקופה קצרה לאחר מות סטאלין, כאשר לא שיערו כי תיתכן צמיחתו של שליטי־ירש רב־כוח כמוהו. מאז יוצבה גדולתו של כרושצ'וב בארצו ובזירה הבינלאומית, אולם בתוך המחנה הקומוניסטי נשמרת, לפחות להלכה, מידה מרובה של שוויון־ערך־וזכויות למפלגות השונות.

אך אם עוד אפשר לטעון כי ה„פוליצינטריות“ הקומוניסטי הוא, מעיקרו, מראית־עין ולא ממשות פוליטית לאמיתה, אין ספק שנוצרה דו־מרכזיות בעולם הקומוניסטי, בו מצטיירים הסינים והסובייטים כשני „האחים הגדולים“. מי שבוחן בקפידה את הצהרת הוועידה של 81 המפלגות הקומוניסטיות, שנערכה במוסקבה בימי הג'אוקטובר ה־43 (משך 22 יום: מה־10 בנובמבר עד ה־1 בדצמבר 1960), ייוכח על־אנקה כי 30 אלף מלות ההצהרה חושפות — או מנסות להצניע — לא דווקא התנגשות בין הרבה „דרכים שונות לסוציאליזם“ אלא, ביסודו של דבר, ניגודים בין שתי דרכים: הסובייטית והסינית. ויפה הגדיר את ההצהרה הזאת ה„אקונומיסט“ הלונדוני (10 בדצמבר 1960): „למרות ההדגשה של האחדות ואחידות־הדעות.... אין ספק כי הנשר הקומוניסטי הוא עתה בעל שני ראשים — ולכל אחד קול משלו“.

ודאי אפשר ליחס את הבדלי־הקולות בין פקין למוסקבה להרבה חישובים טכסיים, אינטרסים זמניים, שיקולי פרסטיז'ה וכיוצא באלה. אולם אין ספק כי המתחות הסובייטית־הסינית נוונה מגורמים מהותיים וקבועים יותר. דומה כי שורש הניגודים נעוץ בעובדה היסטורית גלויה־לעין: ברוסיה כבשו הקומוניסטים את השלטון ב־1917, ואילו בסין — ב־1949. פירושו של דבר: סין עודה עומדת בשלבים מוקדמים של בניית המשטר הסוציאליסטי, שלבים המקבילים, בערך, לשנות־העשרים בברית־המועצות.

בו בזמן שברית־המועצות היא כבר מעצמה תעשייתית־טכנולוגית ראשונה־במעלה, עדיין שרויה סין בראשיתו של התיעוש — מצב המזכיר את רוסיה שלפני תקופת־החומש „הקפיצה הגדולה קדימה“ בסין. על שורה של חזיונות חברתיים הכרוכים בה, מעלה הדים מראשיתם של המיבצעים הסובייטיים הגדולים בתחומי התיעוש והקולקטיביזציה של החקלאות. והשאלה המכרעת היא: האם נגזר גם על סין להתנסות בכל אותן תופעות חברתיות שהיו מנת־חלקה של ברית־המועצות בדרכה אל מעמדה הנוכחי? ביתר בירור: האם התגבשותה של החברה החדשה בסין, תהליכי הטראנספורמציה והמודרניזציה, צריכים בהכרח להיות מלווים אכזריות־ביצוע, המוני קרבנות־אדם, שלילת חירותו של הפרט, „טיהורים“ וחסולם למיניהם, אווירת־פחדים, מתיחות פנימית בלתי־פוסקת, חשדנות ו„עירנות“, דיכוי וטרור, משפטי־ראווה וכיוצא באלה גילויים שהסטאליניזם הסובייטי היה משופע בהם?

הלנין-והסטאלין של סין

היה מי שניסח את השוני בין סין הקומוניסטית לברית-המועצות ניסוח אפוריסטי: מארצה-דון — אמר — הוא לנין של סין וסטאלין שלה גם יחד — לנין וסטאלין שעודם בחיים. נוסחה זו איננה בבחינת תעודת-אופי למנהיג הסיני כי אם קביעת העובדה הפוליטית-ההיסטורית שבאישיותו מתגלמות שתי תקופות-יסוד של המהפכה הסינית: מיגורו של המשטר הישן ו"בנייה סוציאליסטית" מזורות, במגמה להפוך ארץ נחשלת, בזמן קצר-ביחס, לארץ „אואנגארדית" מבחינה תעשייתית ומדעית.

רבים בעולם נוטים כיום לסברה עגומה כי גם סין נכונה — ואולי מוכרחה — לשלם את המחיר בסבל אנושי תמורת קצב-ההתפתחות שהיא מבקשת. להלכה אף לא קשה להוכיח כי סין מסוגלת ומחויבת לשלם מחיר „אנושי" יקר עוד יותר בעד התמורות הענקיות המתחוללות בתוכה — וכל זאת בלא לגזור גזירה פרסונאלית שווה בין סטאלין למארצה-דון. שהרי מבחינה היסטורית עדיין לא נכנסה סין כלל לתקופה הסטאלינית במלוא מובן המלה, ועדיין היא עומדת בפתחה. אותה שעה ברית-המועצות יוצאת מן התקופה הסטאלינית, חרף העיכובים וההשהיות למיניהם.

אדוארד קרנקשו, מטובי המומחים המערביים לבעיות ברית-המועצות, מביא כמוטו לספרו „רוסיה של כרושצ'וב", את אמירתו של המנהיג הסובייטי הנוכחי משנת 1959: „אנחנו נעשים עשירים יותר, וכשלאדם יש יותר אוכל — הוא נעשה דמוקרטי יותר". זו אמירה טיפוסית של שכל-ישר „איפרי", והיא משקפת את המציאות החברתית ואת הלכיה-רוח ברוסיה-של-היום ביתר-נאמנות מכל מיני ניסוחים אקדמאיים. אולם סין-של-היום עדיין לא די שהיא שרויה בעוני מרודה אלא שעודה יכולה להתקנא במצבה של רוסיה בראשית שנות-העשרים.

אין לשכוח כי הקומוניסטים הרוסיים נחלו מן השלטון הצארי ירושה עשירה הרבה יותר מזו שנפלה בידי הקומוניסטים הסיניים. בכל-זאת נמצאו ברוסיה הישנה ניצנים של משק קאפיטאליסטי מודרני, מקורות מופעלים לתעשיה, כוח-אדם מאומן וכו'. סין בראשית שנות החמישים, לעומת זאת, נמצאה בתחתיות סולם-הקיום — ועם זאת הכילה אוכלוסיה שהיא גדולה פי-שלושה מזו של רוסיה ופרימיטיבית הרבה יותר.

לאור ההקבלה הזאת בין שתי המדינות הקומוניסטיות בשלבים הראשונים של קיומן מסתברת משמעותן של הרבה הצהרות סיניות לאחר 1949, שביטאו נאמנות למוסקבה כלמורת-דרך. לא היו אלו רק בגדר מס-שפתיים, או גינוני-נימוס-וחובה, אלא גם ביטוי להכרה עמוקה כי לסיין צפויה אותה דרך שאותה כבר עברה ברית-המועצות — אמנם בייסורים מרובים, אבל תוך הצלחות ונצחונות מכריעים. בלי ספק היתה כנות מחשבתית מרובה בדברים שאמר באוקטובר 1949 אחד התיאור רטיקנים החשובים של הקומוניזם הסיני, ליו שאר-צ'י: „הדרך שבה כבר צעד העם הסובייטי היא בדיק הדרך שבה נצטרך ללכת". אולם ליו שאר-צ'י וחבריו לא הביאו בחשבון — או לא יכלו לתפוס — את לידתם של הלכיה-רוח חדשים בקרב העם הסובייטי. הלכיה-רוח אלה החלו לחלחל ולבצבץ עוד בימי חייו של סטאלין,

אלא שרק לאחר מותו פרצו חוצה־ללבבות בשיפעת אונים. הסינים, דומה, אינם מסוגלים להבין את הפסיכולוגיה של ה„עשירים” הרוסיים. אזנם של המנהיגים הסיניים עודה אטומה למשאלותיו של „האי־ברחוב” הרוסי, המבקש הפוגה ממתחות רבת־שנים, הרוצה לנוח מעט מהרואיקה ממושכת, הנוטה למעט „התפרקות”, לטיפה של „בעל־ביתיות”.

לפיכך נראה, כי ה„דגראדאציה” של סטאלין ע”י כרושצ’וב ב„ועידה העשרים” וכל תהליכי הדה־סטאליניזציה בברית־המועצות גרמו לסינים זעזוע עמוק יותר מאשר לכל המפלגות הקומוניסטיות האחרות בעולם. לגביהם נתערערו בכך לא רק הרגלי־הערצה. הם פשוט לא העלו על דעתם לסין דרך שונה מן הדרך הסטאלינית היסודית, בתיקונים מסוימים; כלומר: הדרך הריכוזית המחמירה, המשעבדת כל צרכי־אדם „קטנים” למטרה הגדולה.

„מותרות” של ליברליזציה

אכן, ה„הדחה” של סטאלין מגדולתו לא באה לידי ביטוי בולט בעתונות הסינית. והיתה זו פקין, שנחלצה לאזן, לפחות, את דמותו של השליט הסובייטי הקודם — ע”י הבלטת השגיו ההיסטוריים והמעטת משקלם של משגיו וסטיותיו. הקו הזה הוכתב לסינים על־ידי חישוב מפוכח של מצבם, לעומת מצבם של הרוסים. לא זו בלבד שהמנהיגים הסובייטיים הרגישו צורך לוותר למשאלות־לב — כמסות וגלויות — של המוני־האוכלוסים שלהם, אלא שוויתורים כגון אלה נראו להם, על סף העשור החמישי של קיום ברית־המועצות, אפשריים ולא מסוכנים כל־כך. זה מזמן נעשתה הדיקטאטורה של המפלגה הקומוניסטית בטוחה ויציבה, כשם שמזמן חוסלו הבעלות הפרטית ושרידי היזמה הרכושנית. באופק הסובייטי לא נראו גרעינים ממשיים שמהם יכולות להצטמח קבוצות־מרי. הרוב המכריע של האוכלוסיה הסובייטית נתחנך כבר על ברכי המשטר החדש. חלפה ובטלה כמעט לגמרי כמיהה (ולו אך נוסטאלגית) אל עבר טרום־סובייטי. בידודה של ברית־המועצות העמיק את הניתוק מן העבר והחליש את שרידי הקשרים הסנטימנטאליים עם העולם שמחוצה לה. חומת־הבידוד אמנם נפרצה בימי המלחמה, אולם המונוליסטיות הסובייטית, הפוליטית והתרבותית, לא נתערעה. אמנם, על המונוליסטיות הזאת ועל „עליונותה” של התרבות הסובייטית (לעומת המערבית, הבורגנית) הופקד „כלב־שמירה”, בדמותו של הז’דאנוביזם, על מסעיה „סיהור” האנטי־קוסמופולי־טיים (קרי: אנטי־מערביים) שלו. אבל לא פחות מהז’דאנוביזם פעלו כבר המסורת הסובייטית הפנימית והגידול העצום של הפרסטיז’ה הסובייטית בעקב המלחמה. הקיצור, בברית־המועצות כמו הוכשרו התנאים האופייקטיביים להתרת הרצועה, להקלת אמצעי־המשטרה, להפוגה בטרור, להתחשבות־יתר ב„חולשות” אנושיות, למידות מסוימות של חופש אזרחי, ליתר תשומת־לב למוצרי־צריכה וכדומה — לכל אותם צעדים וגילויים (הסנסיים וזהירים ככל שיהיו) שנוהגים לכנותם בשם הכולל „ליברליזציה”.

אבל הסינים, דומה, עדיין אינם מעלים על הדעת „מותרות“ כאלה בארצם. עתה זה הניעו, בקצב מסחרר, את גלגלי התיעוש. הקומונות החקלאיות עודן בחיתוליהן. בסיסי־הייצור דלים. היכולת הטכנולוגית עדיין ירודה. הפושר התעשייתי מצוי בשלבי התפתחותו הראשונים. מאות מיליונים בני־אדם נתונים בפיגור־דורות. 80 אחוז מהאוכלוסייה הם איכרים. המוני אנאלפביתים. רובה המכריע של האינטליגנציה קיבל חינוכו והשכלתו מחוץ לסין. הזיקה לבעלות פרטית בשכבות מסוימות ודאי עוד איננה נחלת העבר. סין הקומוניסטית אמנם הפכה גורם חשוב במחשבה המדינית ובשיקולי היחסים הבינלאומיים, אך עדיין היא עומדת מחוץ לזירות עולמיות רשמיות. וקיומה של סין שניה (פורמוזה), מעוט־פרסטיז'ה ככל שתהיה, עשוי להעלות בדמיון, בהקבלה להיסטוריה הסובייטית, את שנות מלחמת־האזרחים ברוסיה, על איומי ה„לבנים“ ואוירת־ה„אינטרוונציה“.

באקלים כזה, בעצם, החלה צמיחתם של סטאלין והסטאליניזם. כיצד אפוא יכולה סין של מארצה־דון לתת גטר־כריתות לסטאליניזם? ואכן, הרבה גילויים מעידים כי הקומוניזם הסיני אינו רואה אפשרות לפסוח על השלב הסטאליניסטי בבניית המשטר והחברה החדשים, אף כי אין הוא נוטה לחיקוי עיוור של השיטות הסובייטיות. המסיבות הריאליות וההתפתחות ההיסטורית כאילו כופות על לנין־של־סין (מאו) להיעשות בעצמו סטאלין־של־סין. אולי יהיה זה סטאלין יותר גבון ויותר רך, ואולי יוכל ליהפך לכרושצ'וב־של־סין בזמן קצר הרבה יותר מזמן־שליטתו של סטאלין המקורי, אבל בינתיים נראה הסטאליניזם לשליטי סין כדרך־אין־ברירה.

קומוניסטים „בורגניים“ ו„יחפים“

הסינים נוטים לראות בברית־המועצות מעין ענף מערבי־אירופי של הקומוניזם העולמי, שעה שהם התגלמותו של הענף המזרחי־האסיאתי. רוסיה מצטיירת עתה בעיני סין כאח מבוגר שנתברגן קצת. ואכן, עייפה ממלחמת־חוץ וממערכות פנימיות, מבקשת לה רוסיה מעט שלוה. הלהט המהפכני כמו נצטנן. דומה היא לאותו פרולטרי שכבר יש לו מה להפסיד — ולא את כבליו דווקא. הסינים, לעומת זאת, עודם נמצאים בהלך־רוח של ה„יחפים“ מימי מלחמת־האזרחים ברוסיה.

אצל העם הסובייטי מזדווג שמו של סטאלין גם בגדולת ארצם וגם באימ־קיום. הסינים, כהרבה מבני אסיה ואפריקה בימינו, שהפיתוח והתיעוש הם ראש־מאוויהם, מסוגלים לעצום עין אחת ולראות בעיקר את הגדולה שסטאלין העניק לארצו ולא את הדם והדמעות. הרוסים חוששים כבר לאבד את רמת־החיים שלהם, את רווחתם היחסית, ואילו רמת־החיים של הסינים עדיין אינה מולידה חששות כאלה. שויון־של־עוני בוודאי כבר אינו אידיאל לאזרחים הסובייטיים. לאומה דלה ומרודה כסינים אפילו שויון־של־עוני הוא בבחינת חזון משיחי.

הרוסים נעשו לא רק „עשירים“ יותר, כ־אם גם הרבה יותר מכובדים בחברה העולמית. קשה לקבוע אם התפרצויות־הזעם של כרושצ'וב הן ספונטאניות־לחלוטים

או מתוכננות ומבוטאות. אולם אין ספק כי לברית-המועצות יש תחושה מרסנת של השתייכות לקהיליה כלל-אנושית, בה בשעה שסין מפקירה עצמה — בדיבורה ובהתנהגותה — להלכיררוח בדלניים, שגם הם היו מנת-חלקה של רוסיה בשנות-העשרים ובראשית שנות-השלושים.

הסינים אינם נוהרים כל-כך בצעדיהם ובדיבוריהם. לעומת אחיהם הרוסיים אין הם חוששים להסתכן באיבוד נכסים ויתרונות, שעדיין לא רכשו ולא השיגו. רוסיה יצאה מן המלחמה האחרונה עתירת תהילה והשגים, אבל המוניניהעם שלה לא במהרה ישכחו את ההרס והסבל והדמים, מחיר הנצחונות והכיבושים. גישתם המפוכחת משתקפת גם במדיניות ובדיפלומאטיה של ארצם. הסינים, לעומתם, לוחטים בלהט מהפכני של חסרי-כל. ואפייני הדבר, אם גם פאראדוקסלי-לכאורה: ברית-המועצות כיום, דווקא בהיותה כוח עולמי ראשון-במעלה, רגישה מאד לדעת-הקהל הבינלאומית, ואילו סין מופת-העוני-ההבערות, התשושה והנחשלת, נוטה להתעלם ממנה. וכדאי להזכיר: גם רוסיה, בהיותה חלשה הרבה יותר, גילתה זילזול מודגש בדעת-הקהל העולמית.

פולחן סטאלין ופולחן מאו-צה-דון

בהקבלות בין סין-של-היום לבין רוסיה הסובייטית ב-15 שנותיה הראשונות אפשר למלא כרכים רבים. אולם יש להורות לפחות. על עוד קורדמיון בולט בין המאואיזם והסטאליניזם: פולחן-היחיד. דווקא משום שאין לפקפק כיום בקיום נטיות חולניות אצל סטאלין, לעומת הידוע על צניעותו ואצילותו של מאו — מזדקרת התופעה שטראנספורמציה ענקית מתבצעת בצל דמות אבהית-מלכותית, כמראלוהית.

ברוסיה מוגר כסאם של הצארים, אולם יוסף סטאלין ירש מהם לא רק נוסח אוטור-קראטי של שליטה כיראם גם את הכינוי „באטיושקא“ (שמשמעותו מעין „אבא רחימאי“). מאו בסין הוא התגלמות חדשה של תפארת „בני-השמיים“, כפי שכונו קיסריה. אפשר שפולחן-מאו לא יתנוון כדי אכזריותו של פולחן-סטאלין, אולם בעיני האיש המערבי יש בשניהם יסודות דומים של עבודת-אלילים.

יש המעריכים את מאו, בניגוד לסטאלין, כטיפוס רומנטי, חולמני, אך אין ספק שהריאליזם הפוליטי שלו, המהפכנות ה„אריתמטית“, מכריעים את כל שאר סגולות-אפיו. משום כך, אפילו נניח כי הקטורת שמקטירים לו אינה לרוחו, הריהו מתמכר לה „בדם קר“, כי בתקופות-מפנה זקוק העם למיתוס.

אפייני הפינוי הרווח בקרב העם הסיני למאו: „הכוכב המושיע“. יש בו יסוד דתי-מיסטי. ואכן, המאואיזם הוא בבחינת דת, על כל המשתמע מהגדרה זו לגבי מאמינים וכופרים כאחד. וככל שהמונים רוצים באָל ומקיימים אותו — האל מתרחק יותר, מתבודד יותר. חייב הוא להימצא בספירות מסתוריות-דמיוניות יותר מאשר במגע מוחשי עם בנייתמותה; תמונתו, פסוקיו, זיראיקונגין שלו, פסלו — לנגד עיניך יתנוססו תמיד, אך לא הוא עצמו. איש אינו יודע ואינו צריך לדעת דבר על חייו הפרטיים, המשפחתיים, של מאו. ושלא כבימי המצעדים הקומוניסטיים לפני

כיבוש השלטון, או כבימי ינאן (השטח ששימש בסיס ראשון למשטר קומוניסטי בסין), שוב אין מאו מעורב כיום עם הבריות, אין הוא מהלך בין האיפרים (שבהם ראה את מעוזה של המהפכה הסינית); אבל דברו הוא חוק, התגלמות התבונה העילאית, האמת הנצחית. מה בכך, אם כמעט אין רואים אותו אישית, שעה שפבודו מלא בכל? אדרבה, רק לאל רואה רואינר-נראה אפשר לפנות בברכות ובתפילות, שהן מחוץ להשגות בשר-ודם, כגון „עשרת אלפים שנה מייתן ותחיה לנו, מאו צהדון!“

אורתודוקסיה אוטיליטארית-מעשית
על רקע חילוקי-הדעות וההגישות בין מוסקבה לפקין, ששוב אין ספק בקיומם ובהקפם, צומחות בעולם המערבי כל מיני תיאוריות על הבדלי-אופי-ותרבות בין הרוסים לבין הסינים, ובתוך השאר מצטייר הקומוניזם הסובייטי כפראגמאטי-מיסודו — לעומת הצביון הדוקטרינארי-האורתודוקסי של הקומוניזם הסיני. כותב הטורים האלה מוצא כי הקומוניזם הסיני מצטיין דווקא בגישה פראקטית, מפוכחת, תועלתית. אמנם, כדרכו של משטר מהפכני צעיר, עדיין נשתמרו בקומוניזם הסיני, יותר מאשר בסובייטי, יסודות אידיאליסטיים ואוטופיסטיים, מוסריים ופוריטניים. אולם קשה להוכיח שיש לו אופי ומסורת סכולאסטיים, שהדוגמאטיותם כאילו טבוע במהותו. אדרבה, מתוך עיון בכתבי מאו אתה מקבל את הרושם שדרכו היא ניגוד גמור לכל דוגמאטיזם. אמת, סגנון-דבריו נוקשה ואין בו מסימני ספקנות וחיפוש-דרך, אבל תוכן-דבריו הוא ביסוס עיוני-פרוגרמטי לכל מיני חישובים של ריוח וכדאיות. מאו מדבר בלשון סכולאטית על צרכים מעשיים וחישובים טכסיסיים. אפשר שאת האוטיליטאריות העלה לדרגת אורתודוקסיה. גורמי-שעה, שיקולים ארעיים, חשבון של מסיבות, כדאיות הטכסיסים, תועלתיות זמנית וכיוצא באלה — בפיו של מאו, או בעטו, הם הופכים לוחות-ברית.

אפייניות הן ההצהרות המרובות של מאו, בזמנים שונים, בהן דיבר בגילוי-לב על „עמדה כפולה“ של הקומוניזם הסיני, למשל, כלפי „הבורגנות הלאומית“, ואפילו כלפי „הבורגנות הגדולה“: היא יכולה להיות שותף למאבק הקומוניסטי „בתקופה מסוימת ובמשך זמן מסוים ובמסיבות מסוימות“. אכן, מאו מסוגל לדבר בלשון של פרשנות על הצורך „להפיק תועלת“ מנטיות ומאינטרסים זמניים של הבורגנות — ולמיין אותה לסוגים, לפי מידת-התועלת הזמנית שבכל סוג וסוג: סוחרים, בעלי-אחוות גדולים וקטנים, אינטליגנציה וכו’.

מאו מקדש את המדיניות הקונקרטית. ב־1948 אמר באספת-קאדריים: „קביעת כל בחינותיה של מדיניות קונקרטית, בהתאם למצב קונקרטי, היא שיטת-העבודה היסודית, שכל הקומוניסטים חייבים לתת דעתם עליה.“* ובהתאם למדיניות

* המובאות משל מאו בפרק זה, ומספר מובאות משלו בפרקים הבאים — לקוחות מספרו „הדמוקרטיה החדשה“, שהופיע בתרגום עברי (של נ. רבן), בהוצאת „הקיבוץ המאוחד“ (1952).

הקונקרטיה אמנם מזכירות הרבה מהצהרותיו את הקלע־שאינו־מחטיא־לעולם, לפי שהוא מסמן את העיגול מסביב לנקודת־הקליעה של החץ. מאו מפתח תיאוריות מצקות־נוקשות שאינן אלא בני־על לצרכים חולפים ומשתנים. „הטאקטיקה המהפכנית של המפלגה הקומוניסטית“, קבע מאו, בלשון קאנוניסטית, בשנת 1939, „היא תמיד להפיק תועלת מן המצבים הנתונים ע“י חוקי הציבור ומנהגי החברה“. כלל זה איננו יכול להיות מוגדר כסימן לפאנאטיות. נהפוך הוא: כולו חשבון. ואכן, במהפכות של מאו בולט יסוד אריתמטי. לא אחת העלה על נס „אותו עקרון מכוון, הממוזג את האמת הכללית שבמארקסיזם־לניניזם עם הפראקסיס הממשי של המהפכה הסינית“, ונראה כי אין צעד שאי־אפשר — באורח דיאלקטי — לכלול במסגרת המיווג הזה.

האוטיליטאריזם הועלה לדרגת עקרון. בכינוס אמנים וסופרים, שנערך ביינאן במאי 1942, השמיע מאו נאום המשמש עד היום אורים־ותומים במדיניות התרבותית של שלטונות סין — ובו הצהיר, בתוך השאר:

„אין המאטריאליסט מתנגד לכל אוטיליטאריזם אלא לאוטיליטאריזם של מעמד הפיאודאלים, הקאפיטאליסטים והבורגנות־הזעירה. הוא מתנגד לאנשי האוטיליטאריזם הצבוע, האגואיסטי ביותר וקצרה־הראיה ביותר. בעולם המציאות אין לך דבר העומד למעלה מן האוטיליטאריזם. בחברה שהמעמדות עומדים בה זה מול זה יש תמיד אוטיליטאריזם במעמד זה או אחר. אף אנו אוטיליטאריסטים, אוטיליטאריסטים של המהפכה הפרולטאריה“.

דומה כי הצהרה זו כוחה יפה גם לגבי הרבה עמדות והצהרות של הסינים בימינו. על־פי הצהרה זו ועל־פי עקרון „המדיניות הקונקרטיה“ ייקל גם להבין את ה„פונ־דאמנטאליזם“ של פקין במאבק הרעיוני הנטוש כיום במחנה הקומוניסטי. ה„אקונומיסט“ הלונדוני כינה את הוויכוח בין מוסקבה לפקין כ„מחלוקת תלמודית“, אבל ביסודו־של־דבר מכריע כאן הקושי למצוא לשון הלכתית משותפת לשיקולים אסטרטגיים וטכסיים מנוגדים. מזדקר כאן הניגוד בין „הפראקסיס הממשי של המהפכה הסינית“ (הצעירה) לבין זה של המהפכה הסובייטית (הוותיקה).

דו־קיום וסטאטוס־קו

דיפלומט סיני במוסקבה — כך מספרים — הגדיר את פגישת „קמפ־דייוויד“ בין כרושצ'וב ואייזנהאור כ„פגישה בין עשירים“. אכן, חרף המתחות והניגודים ביחסים הסובייטיים־האמריקאיים יש רושם כי שני הצדדים (ה„עשירים“) האלה מעוניינים בשמירת ה„סטאטוס־קו“, אילו היה רק כל צד בטוח שהצד הנגדי לא יתפתה להפר אותו. סין, לעומת האמריקאים והרוסים כאחד, אינה יכולה לראות בעין יפה את ה„סטאטוס־קו“, שפירושו הנצחת מעמדה הבינלאומי־הרשמי הנחות, קיומה של מדינת־פורמוזה (המיצגת את סין באו"ם) והקפאת מעמדה המשני בתוך

העולם הקומוניסטי — וכל זאת בשעה שפקין אך עלתה על הדרך לגדולה עולמית.

מצד סגנונו נשמע הוויכוח בעולם הקומוניסטי כוויכוח תיאולוגי, משופע בסימנים כנסייתיים, עם הסתמכות על „כתבי־קודש“, תוך ציטוט בלתי־פוסק מדברי לנין ובליווי פירושים לכאן ולכאן. אך מתחת למעטה התיאולוגי מתגלים ניגודי־גיל־ואינטרסים בין מוסקבה ופקין הקומוניסטית. כי מתיחות חיצונית־בינלאומית יכולה לעצור בכרית־המועצות את תהליך הליברליזציה ושיפור רמת־החיים, ואפילו לזרוע מבוכה מרפת־ידיים. בסין אותה מתיחות חיצונית מסוגלת לשמש מקור־עידוד לגיוס מרץ־ההמונים בפנים הארץ. אי־אפשר להתעלם מהעובדה כי „הקפיצה הגדולה קדימה“ — ראשיתה בעת־ובעונה־אחת עם החרפת המצב במצרי־פורמוזה. סין נדמה שאינה מרוצה מלשון־הפיוסים של מוסקבה בזירה הבינלאומית ומכל ה„תסביך“ הסובייטי של „דוקיום“, לא רק בגלל הייחוד שבהערכתה את המצב הבינלאומי, או את אפיון של המדינות הקאפיטאליסטיות, אלא גם משום שאווירת־שלום עלולה לשמש סס־הרדמה למאות המיליונים שלה, אשר בתהליך הטראנספור־מציה הפנימית הענקית הם זקוקים למתח חיצוני.

כדאי להזכיר שגם בכרית־המועצות לזותה הטראנספורמציה הגדולה — התיעוש והקולקטיביזציה של החקלאות — בליבי המתח של כוננות־כלפי־חוץ. ככל שגברו הקולות על הפיתור הקאפיטאליסטי העוין נדרשה הגברת הבנייה הסוציאליסטית. ובמערכת זאת של מחשבות ומעשים נשתלב, באורח טבעי, גורם שלישי — והוא: עירנות פנימית. „אויבי־העם“ שבתוך המדינה היו בבחינת הד לאויבים שמסביבה. ה„טיהורים“ היו בבחינת השלמה לתכניות־החומש השאפתניות. במשפטי־הראווה הסובייטיים בשנות־השלושים דובר תמיד, כמעט בנשימה אחת, על בגידה־כלפי־חוץ ועל חבלה־מבפנים. מיליונים נתנו את הדיון על רשלנות והזנחה בייצור, כשם שרבבות ומאות־אלפים נאסרו על ריגול וקשרים עם מדינות זרות. הסברת הסכנות־מבחוץ לזותה דיכוי־מבפנים. שנאת־זרים טופחה יחד עם הפחד והטרור הפנימיים. והרי זו כמעט עובדה אופטית: „הריאליזם הסוציאליסטי“ צמח ונשתרש בימי־האימים של שנות־השלושים.

פקין נסוגה מה„הפשרה“

הרבה תופעות בסין הקומוניסטית של ימינו מזכירות את האווירה והתנאים ברוסיה הסובייטית לפני כשלושים שנה. וחזרת השאלה: האם מן ההכרח הוא שהתנאים הדומים יולידו גם סיטנים דומים?

היו ימים שבהם האמינו כמעט בכל העולם כי דווקא פקין תורה את הדרך היותר־רכה והיותר־שלווה של הקומוניזם. בטרם יכבשו הקומוניסטים הסיניים את השלטון היו שהטילו ספק אם בכלל אפשר לשייכם לקאטגוריה של „קומוניסטים“, על־פי ה„דגם“ שנקבע ע״י הקומוניסטים הרוסיים. לא מעטים ראו בהם, בעיקר, רפורמיס־

芳訪楊程完扁舟
 遇白沙自泛山以凌
 直到水之涯風
 若古人物文章
 老化家如尋香能
 事第一向梅花

蔡紳元書

טים אגראריים-ליברליים — ומכל-מקום לא העלו על הדעת שדווקא הם יופיעו כנושאי-דגל קנאיים של הסטאליניזם לאחר מות סטאלין. יתירה מזאת: שמועות מבוססות אמרו שסין דווקא עודדה את הפולנים בעמידתם נגד מוסקבה. הסינים גם שיבחו, על הרוב במרומו, את טיטו — ובעולם רווחה דעה על „טיטואיזם סיני“. זו היתה גם התקופה שבה ניסרה בסין התורה של „מאת הפרחים“. בדין שואלים אפוא רבים: כיצד ולמה החליפה פקין את ה„תפקיד“ שלה על הבמה הקומוניסטית העולמית? והרי הגיעו הדברים לידי כך שפקין נטלה על עצמה את הייעוד לצקת צוננים על אבירי-הליברליזציה חמומי-הראש בברית-המועצות ובמדינות קומוניסטיות אחרות; היא שהתבלטה במערכה המחודשת נגד יוגוסלביה; היא נראית כמנצחת על המקהלה האנטר-ביזיוניסטית, ואינה נרתעת מלהאשים ברביזיוניזם את השליטים הסובייטיים; היא הפכה בת-ברית של הסטאליניסטים הרוסיים ועודדה — כך נשתמע מידיעות שונות — את האופוזיציוניות שלהם לכרושצ'וב; היא שתבעה — כך סבורים משקיפים רבים — להוציא להורג את אימרה ג'וג' ההונגרי.

אין מנוס ממוסקבה כי בשנת 1957 אמנם אירע מפנה בהלכי-הרוח של מנהיגי סין — ועצם המעבר החד של „הדרך הסינית לסוציאליזם“ מליברליזם יחסי לרוח ניאור-סטאליניסטית הוא עדות נוספת לגמישותה הרעיונית של פקין, לריחוקה מדוגמא-תיות, לכשרה להתאים את ההלכה לחשבון המסיבות. מאו עצמו יצק את רוח ה„הפשרה הסינית“ בדפוסי הנוסחה של „מאת הפרחים“ ו„מאת האסכולות“ — ובשמו מתנהל בסין כל מסע-הנסיגה ממדיניות-ה„הפשרה“ הזאת. יש טוענים כי בכך נכנע מאו לאופוזיציה סטאליניסטית בצמרת המפלגה הקומוניסטית „שלך“, אולם מתקבל יותר על הדעת שהוא עצמו נוכח לדעת שסין עדיין אינה יכולה להרשות לעצמה את „מותרות“ הליברליזציה.

נאום הדה-סטאליניזציה של מאו

ב-27 בפברואר 1957 השמיע מאו (במושב המורחב ה-11 של המועצה הלאומית הסינית העליונה) נאום פרוגרמטי-יסודי, שמשקיפים שונים העריכוהו כהיסטורי וכעולה בחשיבותו על הנאום ה„סודי“ שנשא כרושצ'וב, שנה לפני כן, ב„ועידה העשרים“. מבלי לנתח את הנאום הזה לפרטי אפשר לראותו כביסוס עיוני מוסמך לדה-סטאליניזציה הסינית, בלי ההכרח לקשור את הכיוון החדש באישיותו של סטאלין — וממילא בלי הרגשות הכרוכה בניפוץ-אלים. הנאום הזה פורסם בעולם רק חדשים מספר לאחר השמעתו, ויש להניח כי הטקסט שפורסם נבחן ונבדק, תוקן והוגה בקפידה, לפנינו מונח עתה הנוסח העברי של אותו נאום, כפי שפורסם ב„קול העם“ (5.7.57), והוא תואם, באורח כללי (למרות חספוסי-לשון), את הטקסטים שראינו בלשונות אחרות.

הנאום מוכתר בשם „לשאלת הפתרון הנכון של הסתירות בתוך העם“ — וכולו מושתת, כמדומה, על בטחון שהמהפכה הסינית הגיעה לשלב של יציבות ואחדות

פנימית, שאפשר כבר להתיר קצת את חגורת הפיקוח הדקדקני ולהימנע מפנייה אדמיניסטרטיבית בתחומי-חיים שונים.

מתוך הנחות כי „חלפּוֹ-עברו ללא שוב הפילוג והתוהו של המדינה“; כי „האלמנ־טים הקונטר־מהפכניים (אם לדבר על הארץ כולה) באמת מועטים הם“; כי „רובה של האינטליגנציה שלנו התקדם באורח ניכר בשבע השנים הקודמות והוא מגן על המשטר הסוציאליסטי“; כי „הסטודנטים שלנו, אם־כי עדיין רבים מאד ביניהם שמוצאם ממשפחות לא־עמלות, הלך־רוחם, חוץ ממספר קטן, הוא פאטריוטי — הם תומכים בסוציאליזם ובעת מאורעות הונגריה לא אירעו מהומות בשורותיהם“ — מתוך הנחות אלו ודומות להן גובעות ההנחות הליברליות־ביחס של מאו באותו נאום. ונביא מקצתן.

„...בתוך העם אי־אפשר בלי חירות, אולם כמו־כן אי־אפשר בלי משמעת. אי־אפשר בלי דמוקרטיה, אולם כמו־כן אי־אפשר בלי צנטראליזם... אנו בעד חירות המקומית תוך הדרכה, בעד דמוקרטיה המכוונת ע״י הצנטראליזם. אולם אין פירוש הדבר, בשום פנים, כי השאלות האידיאולוגיות ושאלות ההבחנה של האמת והשקר בתוך העם יכולות לבוא על פתרון באמצעי כפייה. הנסיונות לפתור שאלות אידיאולוגיות ואת שאלת האמת והשקר בשיטות פיקוד אדמיניסטרטיבי ובאמצעי כפייה, לא זו בלבד שאין בהם תועלת אלא הם אף מזיקים. אין אנו יכולים להשתמש במתך פקודות אדמיניסטרטיבי לחיסול הדת. אין אנו יכולים לכפות על אנשים לא להאמין. אין לכפות על אנשים לוותר על האידיאליזם, ואין לכפות על אנשים לקבל את המארקסיזם. כל השאלות בעלות האופי האידיאולוגי, כל השאלות השנויות במחלוקת בתוך העם, יכולות לבוא על פתרון רק בדרך של שיטות דמוקרטיות — שיטות דיון, בקורת, שינוע וחינוך; אין לפתור אותן בשיטות של כפייה ודיכוי.“

מאו העלה את המתינות והסבלנות ביחס לאינטליגנציה לדרגת עקרון מנחה. — אמנם

„...הכרח הוא לאינטליגנטים להמשיך לחנך־מחדש את עצמם, לסלק בהדרגה את השקפת־העולם הבורגנית ולגבש בקרב עצמם השקפת־עולם פרולטארית, קומוניסטית... אולם שינוי גמור של השקפת־העולם תובע זמן ממושך מאד. על כן חייבים אנו לנהל את העבודה בסבלנות ואיננו יכולים לנהוג בחפז. לבטח יימצאו אנשים, אשר בשום פנים לא ירצו לקלוט באופן רעיוני את המארקסיו־לניניזם; לא יאבו לקלוט את הקומוניזם. לחלק זה של האנשים אין להציג דרישות מופרות. אם הם ממלאים את תביעות המדינה ועובדים כראוי, הרי חייבים אנו לתת להם את האפשרות לעסוק בעבודה מתאימה.“

בתחומי המחשבה והמדע, ובייחוד — הספרות והאמנות, נתן מאו ל„הפשרה“ אישור תיאורטי, אוטוריטטיבי־מפלגתי, שפמותו לא ניתן במולדתה של „הפשרה“ הקומוניסטית. לא די שהוקיע, על דרך השלילה, את ההתערבות־מלמעלה בעבודה

התרבותית והמדעית — „התערבות לא נאותה בעניינים כאלה, אשר אין להתערבות יפה להם“; הוא גם קבע את חשיבותו של חופש היצירה (תוך ציון סייגים מסוימים) בתחומים אלה על דרך החיוב:

„...הכיוונים, יפרחוגא כל הפרחים, יתחרו מאה אסכולות' — ממריצים את התפתחות האמנות ואת התקדמות המדע, ממריצים את השיגשוג של התרבות הסוציאלית ליסטיית בארצנו. באמנות יכולים להתפתח באופן חפשי צורות וז'אנרים שונים, במדע יכולות להתפתח באופן חפשי אסכולות שונות. אנו סבורים שהפצה בכפייה של ז'אנר אחד, של אסכולה אחת, ואיסור על ז'אנר אחר, אסכולה אחרת, בתוקף השלטון האדמיניסטרטיבי — יביאו נזק להתפתחות האמנות והמדע“.

עד היכן הגיעה נכונותו של מאו לרפך את הדיקטאטורה ולהקל את חומרת המשטר המהפכני אפשר להיווכח על-פי עמדתו כלפי עוד כמה בעיות, שהן בעיות-יסוד (ונצחיות כמעט) בהלכה ובפראקטיקה הקומוניסטיות. ממילא העמדה לגביהן היא עדות מובהקת לכיוון משב-הרוח: אם לליברליזציה ואם להידוק חגורת-הפיקוח והדיכוי. אחת הבעיות הללו היא הבעיה הקונקרטית של „הדרך לתיעוש“. כאשר המדובר בשאלה זו — אומר מאו —

„עיקר הכוונה היא לשאלת יחס-הגומלין הפרופורציונאלי בהתפתחות התעשייה הכבדה, התעשייה הקלה והחקלאות. במרכז הבנייה הכלכלית בארצנו נמצאת התעשייה הכבדה, וזאת חייבים אנו לומר בהירות גמורה. אולם יחד עם זאת יש להקדיש תשומת-לב מספקת לפיתוח החקלאות והתעשייה הקלה“.

מאו לא הרחיב את הדיבור על ה„פרופורציות“ הנכונות, אולם מתוך משפטים ספורים אפשר ללמוד בבירור למה התכוון, בכלל, בתחום התיעוש והבנייה הסוציאליסטית בסין. הוא רמז על הצורך והאפשרות להימנע מהסבל והייסורים האנושיים שהיו כרוכים בבנייה הסוציאליסטית ברוסיה:

„אנו דורשים כי התקופה לרכישת נסיון בבנייה כלכלית תהיה פחותה במקצת מן התקופה לרכישת הנסיון המהפכני, וכי נסיון זה יתקבל לא במחיר יקר כל-יך. נצטרך, כמובן, לשלם, אולם היינו רוצים שהמחיר לא יהיה גבוה כל-יך כפי שהיה בתקופת המהפכה“.

וכדאי להביא עוד סימן למשב-הרוח בסין בראשית 1957. באותו נאום הקדיש מאו דברים גם לשאלת המיעוטים הלאומיים, שמספרם בסין אמנם מועט (כשלושים מיליון אנשים), אולם אזורים מגוריהם, כדבריו, תופסים למעלה ממחצית שטחה של הארץ. בתוך השאר ייחד את הדיבור על טיבט — והנעימה המתונה-הזהירה שציננה את דבריו מקבלת משמעות מאלפת על רקע הפעולות הדראסטיות כלפי טיבט שנה אחת בלבד לאחר-מכן:

„ברוב המכריע של האזורים הלאומיים בארצנו הושלמו כבר ביסודן הרפורמות הדמוקרטיות והשינויים הסוציאליסטיים. בטיבט עדיין לא בוצעו הרפורמות הדמוקרטיות משום ששם עדיין לא בשלו התנאים. בהתאם להסכם, החולל 17 סעיפים, שנכרת בין הממשלה המרכזית לבין הממשלה המקומית של טיבט, הרפורמות של המשטר החברתי לבטח יוגשמו שם. אולם ההחלטה על מועדי הגשמת הרפורמות תוכל להתקבל רק כאשר רוב המוני העם של טיבט ומנהיגיהם יכירו בכך כי אפשרי הדבר. אין לנהוג בחפזון בענין זה. כיום כבר נתקבלה החלטה לא לבצע רפורמות בחומש השני. ואילו את השאלה, האם יש לבצע רפורמות בחומש השלישי, אפשר יהיה לפתור בהתאם למצב שיתהווה אז“.

לאורך־רוח הטיף מאז גם בתחום הקולקטיביזציה („קואופרציה“) בחקלאות: „לדעתי, אם בחומש הראשון יבוצעו הקמת הקואופרטיבים וכינונם, ואילו בחומש השני — ביצורם, הרי טוב מאד יהיה הדבר“. זאת ועוד: מאז הזהיר מפני התעשרות־כביכול של המדינה, או של הקואופרטיב החקלאי, על חשבון האיכר כשלעצמו, ודרש „לקבוע יחס־גומלין נכון בין המסים הנגבים ע"י המדינה, ההצברים הקואופרטיביים וההכנסות הפרטיות של האיכרים“. ושוב רמז על הצורך והאפשרות למנוע מהקואופרטיב החקלאי הסיני את הגורל שמצא את הקולחוז הסובייטי ואנשיו. אמנם —

„המדינה חייבת ליצור הצברים, הקואופרטיבים כמו כן חייבים ליצור הצברים, אולם אסור שהצברים אלה יהיו גדולים מדי, אנו צריכים לנצל את כל האפשרויות למען גדילו האכרים, בשנים תקינות לפי היבול, את הכנסותיהם הפרטיות על חשבון עליית הייצור“.

דבר והיפוכו

כשאתה שומע כיום את טענות פקין בדבר „רפורמיזם“ ו„רביזיוניזם“ של מוסקבה, דומה כי אין לה למוסקבה אלא לנפנף לנגד הסינים את הנאום הזה של מנהיגם המוסמך והנערץ כדי להטיח בפניהם אותם „כינויי־גנאי“. אלא שזמן קצר לאחר הנאום הזה עלתה סין — בהשראתו של מאו, או לפחות באישורו — על דרך אחרת לגמרי מזו שסומנה בו.

נעלם אורך־הרוח ביחס לחקלאות. לעומת קצב יצירתן של ה„קומונות“ הסיניות, יחד עם הרגימנטציה הפנימית בתוכן, מחוורים מיבצעי הקולקטיביזציה הסובייטית. הוזכר כבר שינוי המדיניות כלפי טיבט; בשטח התיעוש המזורז, בכל תנאי ובכל מחיר, קובעת כיום סין שיאים של „גראנדזמאניה“ שלעומתה נראות צנועות־ביותר שאפתיה של ברית־המועצות בשנות העשרים והשלושים, אף־על־פי שנקודת־המוצא הריאלית של סין — במירוץ התעשייתי להדבקת המערב — היא נמוכה הרבה יותר מזו שהיתה בזמנו אצל הרוסים. פקין ניגשה בחפזון בלתי־שכיח לשורה של מיבצעים כלכליים ופוליטיים, בלי התחשב הרבה במחירם האנושי.

ואשר לתחומי הרוח והיצירה הספרותית-האמנותית: זו מסכת נרחבת ומאלפת של גילויים, הקוראת לבירור מיוחד ומורחב, אולם לצורך דיוגנו אולי די לנו שנוכיר שוב כי תורת „מאת הפרחים” קמלה בטרם תתבלבב. על מקומה באו אוניפורמיזציה המזכירה את מירע התופעות של „הריאליזם הסוציאליסטי” בברית-המועצות, ו„שטיפות-מוח” קולקטיביות, הקרובות במהותן ובסגנון לז'דאנוביזם.

בפברואר 1957 לא התעלם מאו משורה של סתירות בתוך העם (כלומר: בחברה הקומוניסטית), ובתוך השאר גם מסתירות מסוימות „בין המדריכים והמודרכים” (כלומר: השליטים והנשלטים), אלא שהוא ראה את הסתירות הללו כ„בלתי-אנטאגוניסטיות” מעיקרן: אין בהן כדי לאיים על המשטר, שהגיע — בעיניו — למידה בטוחה של יציבות, ועל החברה החדשה, שהשיגה מידה מספקת של הרמוניה פנימית. לפיכך אין לחשוש מהרחבת חופש המבע והבקורת. אולם יש רושם, לפי ההתפתחות שחלה בסין בשנים האחרונות, כי הוכח לו למאן שבהנחיותיו — מפברואר 1957 — הקדים את ההתפתחות בארצו. הוא כאילו הופיע ככרושצ'וב בסין ראשית-סטאלינית או טרום-סטאלינית. נתברר לו כי המבע החפשי — ברוח „מאת הפרחים ומאת האסכולות” — מעלה קולות וצלילים של הסתייגות והתנגדות כלפי יסודותיו של המשטר. מעמדות שנראו כמחוסלים, או מיואשים לחלוטין, כמו התעוררו (לפי הערכת המנהיגים הסינים) מן הסיסמות הליברליות של מאו. מכל-מקום, חוגים שונים, אינטליגנטים ושרידי בורגנות, איפרים שלא השלימו עם הקולקטיביזציה ויסודות פועליים מסוימים, נתנו פירוש ליברלי-מדי לליברליזציה של מאו — פירוש שעלול היה לערער את הצנטראליזציה והמונוליטיות, שהן בעיני המנהיגים הסיניים תנאים הכרחיים — הרבה יותר מאשר בברית-המועצות — לפיתוח המזורז של המדינה.

קיצורו של דבר: חזרה לסטאליניזם, בהתאמות סיניות מסוימות, נראתה לפקין כורח-חיים להגשמת תכניותיה הפנימיות. ומסתבר כי במקביל לכך נראה הסטא-ליניזם תואם את שלב-ההתפתחות של סין גם מבחינת האינטרסים של המדיניות החיצונית. הסינים מאשימים את הרוסים בפשרנות לגבי העולם הרכושני-האימפריאליסטי, שהיא פרי עצבנות לגבי תוצאותיה ההרסניות של מלחמה למנוצחים ומנצחים כאחד. הרוסים מגלים מורת-רוח מה„אינפאנטיליזם המהפכני” של הסינים, אבל שוב אין לראות במחלוקת הזאת — על דו-קיום ועל אי-הכרח במלחמה — „מחלוקת תלמודית”. בין העמדות המנוגדות של שני האפיפורים בכנסיה הקומוניסטית פעור הפער של 30 שנה לערך. במהלך המחלוקת הרוסית-הסינית החליפו הצדדים הרבה כינויי-גנאי ביניהם: הסינים אפילו כונו „טרופצקיסטים” והרוסים — „בוכאריניסטים”; כרושצ'וב צויר כבעל „סטייה ימנית”, ומארצה — כ„אולטרא-שמאלני”. אולם הרבה יותר מכינויי-הגנאי האלה מגלים את רקע המחלוקת — הוא ה„פער” ההיסטורי של 30 שנים לערך — דברים שכתב פרופ' יורי פראנצ'יבי, מנהל „בית-הספר המפלגתי הגבוה” (שהוא חלק מן האקדמיה הסובייטית למדעי-החברה), ב„פראודה” מיום 7 באוגוסט 1960:

„קשה שלא לראות כי מלחמה בתנאים המודרניים תביא נזק ניכר לכוחות הייצור, לרבות הכוח הפרודוקטיבי העיקרי, העמלים, וכי בפני האנושות יעמדו קשיים עצומים ביצירת סדר חברתי חדש לאחר שזאת המלחמה. מלחמה הרסנית עלולה רק לגרום סיבוכים בתהליך הבנייה של חברה חדשה“.

פקין ומוסקבה: זיקות גומליים ו„אי־הבנות“
 ל„הבדלי־גיל“ נודעת חשיבות מכרעת באי־ההבנות בין מוסקבה לפקין. אבל אין להתעלם מגורמים ריאליים אחרים, המחריפים את המחלוקת. יחסים מסובכים, משופעים בסתירות ובספקות, בניגודי־גישה ובחשדנות הדדית, קיימים בין ברית־המועצות למפלגה הקומוניסטית הסינית מאז שנות־העשרים. אמנם עוד לפני הניח (ב־1923) כי „הדרך הקצרה ביותר ללונדון ופאריז עוברת את פקין וכלכותה“, כלומר — המהפכה העולמית עתידה להתגשם לאחר הקומוניזציה של שתי ארצות־הענק האיסיאתיות, סין והודו. עוד בשנת 1920 — בקונגרס השני של האינטרנאציונל הקומוניסטי — התווה לבין, בשיתופו הפעיל של המהפכן ההודי מ. נ. רוי, ראשי־פרקים („תזיסים“) לפעולה מהפכנית בסין (ובחלקים אחרים של אסיה הקולוניאלית). גם סטאלין העריך (ב־1918) את מהפכת־אוקטובר כ„גשר בין המערב הסוציאליסטי לבין המזרח המשועבד, בהקימה חזית־מהפכות חדשה, הנמשכת מן הפרולטרם שבמערב, דרך המהפכה הרוסית, ועד העמים המדוכאים שבמזרח, נגד האימפריאליזם העולמי“. בהתאם להנחות אלו תמיד החשיבה המפלגה הקומוניסטית הרוסית הבכירה את מתן ההדרכה המהפכנית למפלגה הקומוניסטית הסינית הצעירה. ויש לומר כי גם הקומוניסטים הסינים הכירו בכנות במין „אבהות“, רעיונית ומעשית, של „המדינה הסוציאליסטית הראשונה בעולם“. עוד ביום־השנה ה־28 למפלגה הקומוניסטית הסינית, ב־1949, הטעים מאו „אבהות“ זו:

„הסינים הכירו את המארקסיזם לאחר שהרוסים נקטו בו הלכה־למעשה. עד למהפכת־אוקטובר לא זו בלבד שהסינים לא הכירו לא את לבין ולא את סטאלין אלא שגם לא הכירו לא את מארקס ולא את אנגלס. רעם־היריות של מהפכת־אוקטובר הביא לנו את המארקסיזם־לניניזם. מהפכת־אוקטובר סייעה בידי היסודות המתקדמים של העולם ושל סין להשתמש בתורה הפרולטרית, הלכה־למעשה, כדי לעצב את גורל הארץ ולבודק את בעיותיהם. והמסקנה היתה — לעלות על דרך הרוסים“.

אבל הקומוניסטים הסיניים נחלו גם הרבה אכזבות מגישתו ויחסו של „האח הגדול“. התרכזותו של סטאלין בהגשמת ה„סוציאליזם בארץ אחת“ גררה הזנחה, או קרירות, כלפי חובות מהפכניות בינלאומיות. האינטרנאציונליזם המוצהר שועבד לפעמים לאינטרסים מעצמתיים, אנוכיים־שוביניים למדי, של ברית־המועצות. סטאלין הטיף לסינים מתינות, פעולות מהפכניות (תפיסת קרקעות, מרידות פועלים) מצומצמות, כאילו ניבא את ההתחרות והאתגר מצד סין קומוניסטית להגמוניה הבלתי־מעוררת של מוסקבה. ויש הקובעים כי מארצה עמד באופוזיציה

להנהגת הקומינטרן (שבו שלטו הרוסים) עוד מסוף שנות העשרים, בחשדו כי סטאלין כובל במתכוון את תנופתם המהפכנית של הקומוניסטים הסיניים. זאת ועוד: אף כי מאז הטעים בכנות את זכות-הראשונים של ברית-המועצות בהגשמה סוציאליסטית, הרי היה בעצם ה"סוטה" הראשון מן הדרך הסובייטית, בראותו באיפרות הסינית כוח מהפכני — לא־דווקא „נגרר”-באין־ברירה אחרי הפרולטאריון אלא ממש אוואנגארד מהפכני למעשה. „יש לה למהפכה (הסינית) סיכוי גדול להצלחה ראשית־כלל ומעל־לכל בתבליים הכפריים”, קבע מאז החלטית. והרי בקביעה זאת הקדים מאז, בהרבה שנים, לאשר את זכות „הדרכים המיוחדות לסוציאליזם”, על־פי התנאים המיוחדים לכל ארץ.

לאחר שפכשו הקומוניסטים את השלטון בסין ונתבססו בו, נתברר לכל שלא ישלמו עם „סטאטוס” רגיל בגוש הקומוניסטי — כאחת מה„דמוקראטיות העממיות”, שמוסקבה היא בשבילן כעין „מפה” יחידה. אדרבה, פקין עצמה גילתה יומרה להיעשות „מפה” קומוניסטית שניה.

פקין המפוכחת יודעת כי תנאים ריאליים מוצקים מחייבים אותה לרסן ולהצניע את יומרתה זו. עדיין תלויה היא, פשוט, ב„אח הגדול” בכל תחומי־הקיום והפעילות שאפשר להעלות על הדעת: הדרכה טכנית, בנייה ותיעוש, חימוש, ציוד תעשייתי וצבאי, אשראי, סחר וכו' והיא מבקשת את הרחבת הסיוע הסובייטי ומתמרמת לעתים על ידה הפוזרנית של מוסקבה בחלקי־עולם שונים, „מפוקפקים”, המוכרחה לגרור קימוצה כלפי סין, הידידה הבטוחה. סין עודה תלויה במוסקבה גם במדיניות ובדיפלומטיה הבינלאומית. אבל חרף כל ההיסוסים והזהירות אין היא נמנעת, אם במרומוז ואם במפורש, מהשמיע אתגר להגמוניה של ברית-המועצות בעולם הקור מוניסטי. יש אפילו דעה שאם אין סין מערערת על מעמד־הבכורה הסובייטי ביתר תוקף הרי זה משום שפבר אין הדבר כדאי לה: כה בטוחה היא שפקרוב ממלא תעבור ההגמוניה לידיה עד שמוטב לה לא ליצור תקדים של מנהיגות כפולה לעולם הקומוניסטי... אולי כאן הסיבה לכך שמנהיגי סין, המערערים על קדושתה הייחודית של מוסקבה (ותורתה), נוהרים מלדבר בפה מלא בזכותו ובשבחו של „פוליציטריזם”.

פרסטיז'ה וטריטוריה

אין ספק שבמתחות הסובייטית־הסינית ממלא תפקיד לא־מבוטל גורם של פרסטיז'ה — לאומית ואישית. העוצם המספרי של אוכלוסיית סין הוא בלי ספק מקור של קשיים ובעיות מיוחדות־במינון, אולם הוא גם משמש לסינים מקור־גאווה ומשענת־יומרה; ומכל הארצות הקומוניסטיות בעולם, רק היא ויוגוסלביה יכולות להתפאר בכינון המשטר החדש בכוחות פנימיים־עצמיים. הסינים יכולים עוד יותר מהיוגוסלבים להתגאות במהפכה שלא הובאה לארצם על כידוני הצבא הסובייטי: מלחמתם לשלטון, רבתי־יסורים ועקובה־מדם, נמשכה כשתי עשרות שנים. אפשר שמאוצה הוא „סטאלין סיני”, אבל זהו סטאלין־בזכות־עצמו ולא בחסד

סטאלין המקורי, ולא די שדמותו מזהירה כדמות לוחם מהפכני ותיק, שהנהיג את המפלגה הקומוניסטית בכל מאבקה עטורי־הנצחונות, אלא שהוא נהנה גם מאוטוריטה של מורה־הלכה קומוניסטי. באצטלה זו לא העז להתעטף איש זולת סטאלין, אבל לאחר מותו נשאר ונתבלט מאו בעולם הקומוניסטי כמעט כאחד־יחיד (מבין המנהיגים ששם האגדי הולך לפניהם) הראוי לשאת על כתפיו אדרת מפוארת זאת.

עתונאי הודי, ראג'ה הוטיסין* (אגב, גיסו של ראש ממשלת הודו, נהרו), שביקר בסין הקומוניסטית בראשית שנות־החמישים, סיפר מעשה מאלף על תמונה פופולארית — בכרית־המועצות ובסין כאחת — שבה נראים סטאלין ומאוצ'ה, מלוא גופם, כשהם צועדים באולם־העמודים של הקרמלין, וברקע נראים מולוטוב וג'ראן־לאני, ציירים סיניים של אותה תמונה, „דאגו“ לכך שהמנהיגים הסיניים ייראו גבוהים קצת יותר מעמיתיהם הסובייטים, ואילו מידי הציירים הרוסיים יצאו גבוהים יותר סטאלין ומולוטוב דווקא. הנקל להבין שלאחר מות סטאלין ודאי לא השלימו הסינים עם הנמכת קומתו של מנהיגם לעומת שיעור־הקומה של המנהיג הסובייטי החדש, מה־גם שבשנים הראשונות לאחר מות סטאלין עדיין לא היתה ידיעה ודאית מיהו, בעצם, היורש.

יש להביא בחשבון גם את החשדנות העמוקה שרוחשים הסינים כלפי זרים — פרי שיעבודם וניצולם הקולוניאלי הממושך. אין כל קווי־דמיון בין פעילותם של גורמים זרים בסין טרום־הקומוניסטית לבין נוכחותם של המוני מומחים סובייטיים בסין־של־היום, אבל מסורת־של־חשדנות עלולה, לעתים, לתת את אותותיה גם ביחס לזרים ידידותיים. החשדנות כלפי הרוסים נובעת לא רק ממקורות מסורתיים־פסיכולוגיים אלא היא נזונה קצת גם מסיכסוכים ממשיים, לרבות חיפוכים טריטוריאליים (או, לפחות, אי־הבנות), שכדאי לצייןם.

שם אפייני ניתן לספר־מחקר של תיאודור שאבאד, העוסק ב„גיאוגרפיה פוליטית וכלכלית של הרפובליקה הסינית העממית“ (הופיע בניו־יורק ב־1956): „המפה המשתנה של סין“. בתוך שאר דברים מגלה שם המחבר שבמפות סיניות נראים איי הנהר אמור כחלק מסין, ואילו במקורות סובייטיים מסומנים אותם איים עצמם כחלק של ברית־המועצות. הבדלי־ראיה דומים מצויים ביחס לגבול הארוך עם מונגוליה החיצונית; במפות סובייטיות הוא מסומן בבירור, ואילו במפות סיניות רשום שהוא „עוד טעון הגדרה“. עד שנת 1953 היו מפות סיניות מסוימות מראות את אזור הרי־פאמיר כחלק מסין; לאחר־מכן „נסוגו“ הסינים מזרחה, אל הקו המסומן במפות סובייטיות, אולם שוב בתוספת ציון כי הגבול הזה „עודו טעון הגדרה“.

מונגוליה החיצונית נהפכה למדינה עצמאית, בחסות סובייטית, ב־1921, אולם הסינים, ששלטו בה הרבה שנים, תבעו את החזרתה לרשותם. על תביעה זו ויתרו,

* Raja Hutheesing, בעל הספר „The Great Peace“, שיצא לאור בניו־יורק ב־1953.

רשמית, ב־1941. אפשר כי חוש ריאליסטי לוחש לשליטים הסובייטיים שכאשר סין (הקומוניסטית) תרבה עצמה עתידה היא לחדש את תביעתה על מונגוליה החיצונית.

נקודות־חיכוך סובייטיות־סיניות מצויות גם באזור מאנצ'וריה, אף כי רשמית נמצאו הסדרים, תוך הסכמה הודית (כדאי להזכיר, למשל, כי ב־1955 ויתרה ברית־המועצות לסין על זכויותיה בפורט־ארתור). מכל־מקום, נוכח התעצמותה של סין אין שליטי ברית־המועצות יכולים לשכוח כי חלקים מסוימים משטחה היו בזמנו — ולו גם לפני כמאה שנה — נחלתה של סין.

בסבך של שמועות והשערות

אין להתפלא שלמרות הסולידאריות הסובייטית־הסינית המופגנת (והאמיתית במידה מרובה) ניכרים ביחסה של מוסקבה לפקין סימני אמביוואלנטיות, בחינת „כבדהו וחשדהו”. ברית־המועצות מבינה כי משקלה — ומשקלו של כל הגוש הקומוניסטי — עולה הודות לקיומה של סין הקומוניסטית. אבל לעתים יש רושם כי נוח לה יותר לשמש דובריה ומיצגה של סין מאשר להניח לה לדבר, מלוא תוקף־קולה שלה, בעצמה.

כאן עלולים אנו להיכנס לתחום של השערות, שבו פורחים שמועות, הירהורי־לב והלצות פוליטיות. אולם אין ספק כי בכל אלה יש משהו מן האפייני למצב־הדברים בהווה ולתחזיות הפוליטיות בעתיד.

כך רווחה בחוגים מערביים מסוימים ההנחה כי „הסכנה הסינית” עושה למען התקרבות בין אמריקה לברית־המועצות. חוגים אחרים טוענים לעומתם כי „הסכנה הסינית” הזאת אינה אלא „מטפחת אדומה” בידי השליטים הסובייטיים — להפחדתו של המערב, או לסחיטת ויתורים ממנו, על דרך הרמיזה: „הבה נמהר לקבוע כחוק את פירוק־הנשק הקטלני, כל עוד אין נשק זה מצוי בידי הסינים”. מכל־מקום יש יסוד מתקבל־על־הדעת להנחה שלא בלי חרדה צופה רוסיה ליום בו יהיה נשק אטומי בידי סין, ואולי חרדה זו היא אחת הסיבות לעמדתה למען „מועדון אטומי” מצומצם ביותר.

בפולין, מספרים, מהלכת הלצה כי בין סין לפולין משתרעת מדינת־חיץ קטנה: ברית־המועצות... ידיעות שונות, שקשה לעמוד על מהימנותן, מוסרות על איכלוס ותיעוש וביצור של חלקי־סיביריה ואזורים סובייטיים אחרים בקרבת הגבול הסיני. מצד אחר יש טוענים כי שטחים מסוימים של אסיה הסובייטית, יחד עם אזורים בצפונה של סין, נהפכים למרכז תעשיית־יצבאי סיני־סובייטי, מתוכנן במשותף.

על כל אלה יש לבחון בזהירות גם הנחות נפוצות בדבר תוקפנותה העכשווית והפוטנציאלית של סין. האמרה המיוחסת לאחד ממנהיגי סין, שלא רצו אין מה לפחד מפני פצצה אטומית, שהרי גם אם ייהרגו 300 מיליון סינים יישארו בחיים למעלה מ־300 מיליון; אמירה זו, העלולה להרעיד באימתה כל אדם על־אדמות, אפילו נאמרה קשה להניח שהיא יותר מפליטת־פה מחושבת־מתוכננת. המשתלבת

במהלכי המלחמה הפסיכולוגית. אמנם מבחינה נפשית מוכנה סין כיום לשלם מחיר יקר בנפשות-אדם תמורת קידומו ונצחוננו המלא של הקומוניזם; אמנם המבנה של כלכלתה (בייחוד הפיזור הגיאוגרפי הנרחב) וכן דרגת התפתחותה, יחד עם המסורת של מלחמת-גרילה — הם הגורמים שתהיה רגישה לנשק מאסיבי פחות מן המדינות (הקומוניסטיות והרכושניות) המפותחות והמתקדמות מבחינה טכנולוגית. אולם איולת תהיה זו להניח כי מחשבות-הפקר מנחות את צעדיהם של הסינים, או שבכלל אין בהם פחד מפני תוצאותיה של מלחמה-בהקף-גדול. בכל-זאת עובדה היא שלמעשה משלימים הם, לעת-עתה, עם קיומה של סין הלאומנית בפורמוזה, שהיא בחזקת התגרות גלויה בפרסטיז'ה ובאינטרסים שלהם. ההתקפות של סין הקומוניסטית על איי-החוף הלאומניים נראו יותר כהטרדות סמליות מאשר הסתערות-הפקר, שאינה מתחשבת הרבה בתוצאות החזויות ובחשבון-הקרבות.

אולם בשדה המדיניות האסיאטית מצויות גם נקודות-חיכוך בלתי-מבוטלות בין סין וברית-המועצות. נראה כי הסינים שאפו למעין חלוקת-עבודה-והשפעה מוסכמת בין מוסקבה לבין פקין, שלפיה — כמעט באורח טבעי — תהיה לברית-המועצות הבכורה (בפעילות מדינית-דיפלומטית, או מדינית-מהפכנית, וכן בהנהגת המדינות והמפלגות הקומוניסטיות השונות) בארצות המערב, ואילו לה תישמר הבכורה בארצות המזרח, ובייחוד באסיה. אולם מסתבר כי השליטים הסובייטיים אינם מוכנים ל"פאריטט" מעין זה. על רקע זה מתפרשת תחרות סמויה בין בריה"מ וסין בהגשת עזרה לארצות שונות, ואין כל ספק שהמסעות השונים של כרושצ'וב (ושל אישים סובייטיים אחרים) במדינות אסיה ואפריקה נועדה, לעתים, לא רק לשמש הפגנה נגד אמריקה אלא גם להפגין את מעמדה-הבכורה של רוסיה לגבי סין.

אלא שהיחסים הסינו-סובייטיים בתחומי העולם ה"נחשל" (או הארצות ה"מתפתחות", על-פי ההגדרה הבלשנית שבה משתמשים חוגים סוציאליסטיים — מתוך זהירות שלא לפגוע בכבודן של הארצות הללו) משתלבים במסכת-בעיות נרחבת: איך מצטיירות סין וברית-המועצות, על משטריהן ונסיונן, בעיניהם של המוני אסיה ואפריקה המתעוררים, או שזכו לא מכבר בעצמאות מדינית? מה אומרות ללבם ולהגיונם דרכה של מוסקבה ודרכה של פקין, על המשותף ביניהן ועל ההבדלים הנוכחיים ביניהן? מה קוסם לעמים אלה בהיסטוריה הקצרה (בת 43 השנים) של ברית-המועצות ובהיסטוריה הקצרה-מאד (בת 12 שנים) של סין הקומוניסטית — ולהפך, מה מרתיע ומבהיל בהיסטוריה שלהן את אסיה ואפריקה המשוחררות-ומשתחררות? איך משפיעה התעצמותה של סין על המגמות האידיאיות, הפסיכולוגיות והפוליטיות של שכניה הקרובים?

אולם זוהי, בעצם, מסכת-בעיות נרחבת ורבת-פנים, שעליה מן הראוי לייחד את הדיבור במאמר נפרד.